

Zwart-Witboek Gaswinning Groningen

Uitgave van de Partij voor het Noorden naar aanleiding van haar onderzoek naar wat er zou moeten gebeuren in verband met de kans op zwaardere aardbevingen in het aardgaswinningsgebied in Groningen.

Het zwartboekgedeelte heeft in het bijzonder betrekking op wat er voor de Groninger bevolking allemaal mis gegaan is met de aardgaswinning in hun provincie. Voor de provincies Friesland en Drenthe geldt dit in principe evenzeer. Alleen is daar de invloed van de aardgaswinning op het welbevinden van de bevolking minder sterk. De aanbevelingen en plannen van de Partij van het Noorden, die in het witboekdeel zijn opgenomen, hebben echter evenzeer betrekking op de provincies Drenthe en Friesland.

Samenvatting

Het Zwart-Witboek bevat een overzicht van de betekenis die de aardgaswinning voor het Noorden van het land en in het bijzonder voor de provincie Groningen tot nu toe gehad heeft. Vervolgens wordt ingegaan op de maatregelen die wenselijk zijn om de onbalans tussen de lusten en de lasten van de aardgaswinning voor aan de ene kant het Noorden en aan de andere kant het Rijk te herstellen.

De waarde die de aardgaswinning voor het Noorden tot nu toe gehad heeft is in verscheidene opzichten negatief. Anders dan de minister van Economische Zaken tijdens een van zijn bezoeken heeft aangegeven, heeft de aardgaswinning het Noorden meer werkgelegenheid gekost dan opgeleverd.

Los daarvan heeft de aanwending van de aardgasbaten ook voor Nederland als geheel niet tot een duurzame bijdrage aan de welvaart geleid. Vrijwel alle baten zijn consumptief aangewend, onder andere voor de uitdijende WAO. Nederland steekt daarbij vergeleken met Noorwegen schrijnend af. Dit land heeft het grootste deel van zijn baten uit de Noordzee duurzaam belegd en kan daarmee de welvaart voor volgende generaties grotendeels veilig stellen. Als het aardgas in Nederland straks op is,

Ook in algemeen economisch opzicht heeft de aardgaswinning het Noorden geen of nauwelijks voordeel opgeleverd. De reden hiervan is dat het overgrote deel van de winsten op de aardgaswinning in de zakken van de Staat en de andere aandeelhouders is gevloeid en dat van die winsten vrijwel niets is teruggevloeid naar het Noorden in de vorm van investeringen, die een structurele verbetering van de werkgelegenheid hadden kunnen opleveren.

Dit heeft er mede toe geleid dat Groningen op dit moment de armste provincie van ons land is, hoewel het volgens Eurostat, het statistisch bureau van de EU, de op vier na rijkste regio van de EU zou zijn. Dat is omdat dit bureau de toegevoegde waarde van de aardgaswinning toewijst aan de regio waar het geproduceerd wordt.

dan zal men in dit land blijvend de buikriem moeten aantrekken.

Om die reden zou het niet verkeerd zijn om de gasproductie geleidelijk terug te brengen. Des te gemakkelijker zal het gewenningsproces worden.

Daarmee komen we op de wenselijke gasproductiebeperving. Begin vorig jaar heeft het Staatstoezicht op de Mijnen de voor de gaswinning verantwoordelijke minister dringend geadviseerd om de productiesnelheid

van Groningengas te verminderen, omdat er haars inziens een relatie zou bestaan tussen de productiesnelheid en het optreden van meer en zwaardere aardbevingen.

In het Witboekgedeelte wordt aangegeven dat de verantwoordelijkheden ten aanzien van de aardgaswinning in ons land dienen te worden herzien. Thans is de Staat de enige die de zeggenschap heeft over de bodemrijdommen. Aangezien de Staat er blijk van geeft haar verantwoordelijkheid met betrekking tot de veiligheid en het welzijn van de bevolking niet naar behoren te nemen, dient de Mijnwetgeving te worden aangepast in dien voege dat de Staat en de Provincie, waarbinnen de gaswinning plaatsvindt, elk voor een gelijk deel de zeggenschap over de bodemrijdommen verkrijgen.

De Provincie kan daarmee ook de verantwoordelijkheid die zij voor de veiligheid en het welzijn van haar bevolking draagt, nemen en de gasproducent zo nodig opdragen de productie van aardgas te beperken.

De consequenties van een beperking van de productie van Groningengas zijn, gelet op de belangen van de Groninger bevolking enerzijds en het beperkte financiële belang voor de Nederlandse samenleving als geheel anderzijds, niet onoverkomelijk. Het belang voor de Nederlandse samenleving is niet meer dan twee jaar groei, zoals voorzien door het

Centraal Planbureau voor de komende jaren en in het geval de productie met 50% wordt teruggebracht van een jaar groei.

De Nederlandse aardgasverbruikers behoeven niet zonder aardgas komen te zitten. Er kan tijdelijk meer gas uit andere binnenlandse bronnen verkregen worden en er is op termijn meer import van elders uit Europa en van LNG uit Noord-Amerika, het Midden-Oosten en Noord-Afrika mogelijk. Verder kan er nog veel op het gebruik van aardgas bespaard worden, desnoods door middel van distributie of progressieve tarieven, waarbij gasverbruikers die meer gebruiken dan een bepaalde vast te stellen norm, meer voor hun extra m³'s gaan betalen.

Naast de eis van provinciale zeggenschap wordt als financiële eis gesteld dat de Groninger bevolking tenminste 1% van de tot nu toe door de Staat verkregen en in de toekomst nog te verkrijgen baten uit het aardgas krijgt.

Inhoudsopgave

In deze publicatie wordt op de volgende vijf zaken ingegaan:

Deel I

Het Zwartboek gaat in op

1. Wat het aardgas de provincie Groningen tot nu toe heeft gebracht;
2. De betekenis van het Groningengas voor Nederland.

Deel II

Het Witboek bevat

3. De maatregelen ter verbetering van de positie van het Noorden t.a.v. de aardgaswinning;
4. Alternatieven voor de productie van Groninger gas;
5. Energieparagraaf van de Partij voor het Noorden 2015-2019.

Deel I

ZWARTBOEK aardgaswinning Groningen

1. Wat heeft het aardgas Groningen tot nu toe gebracht?

1.1 Effecten op de werkgelegenheid

Tijdens de voorlichtingsbijeenkomst op 28 januari 2013 in Loppersum n.a. v. de aardbevingen heeft minister Kamp gezegd dat het aardgas Groningen veel werkgelegenheid heeft gebracht.

De minister bleek hierbij niet goed door zijn ambtenaren te zijn voorgelicht. Het aardgas heeft de provincie Groningen namelijk meer werkgelegenheid gekost dan het heeft opleverd. Daarvoor hoeven we alleen maar te kijken naar de werkgelegenheid die de energiesector voor de komst van het aardgas opleverde.

Alleen al in de drie noordelijke provincies stonden 23 gasfabrieken te roken. Ze braakten wel een hoop viezigheid de lucht in en vervuilden de bodem op een erbarmelijke wijze, maar ze leverden wel veel werkgelegenheid. Zo had alleen het gasbedrijf Groningen voor de komst van het aardgas een kleine tweehonderd werknemers in dienst. Ook in het transport en de distributie van olie, kolen, propaan en butagas vonden veel mensen werk. Met elkaar waren dat er veel meer dan

productie, transport en distributie van aardgas ooit op zouden leveren.

In nog vroegere tijden, toen er nog turf in het Noorden gewonnen en gestookt werd, waren er nog meer mensen die in de energievoorziening hun broodwinning hadden¹.

Wel bracht de komst van het aardgas een grote efficiencyverbetering in de energiesector. Duizenden mensen konden daardoor in andere sectoren van de economie te werk gesteld worden. Maar dat was natuurlijk alleen een voordeel als die andere sectoren meer werkers konden opnemen. In het Noorden van het land, in de jaren zestig een gebied met grote structurele werkloosheid, was dit maar zeer gedeeltelijk het geval.

De structurele werkloosheid in Groningen is door de komst van het aardgas dus juist toegenomen. Het is alleen moeilijk om dit na ruim veertig jaar nog precies te kwantificeren.

De enige directe werkgelegenheid die het aardgas opleverde betrof het aandeel van het personeelsbestand van de Gasunie dat in het Noorden werkzaam was en van de NAM voor zover die in de aardgassector werkten. Hierbij kunnen we dan nog aantekenen dat van het personeelsbestand van de Gasunie een groot deel uit Den Haag afkomstig was, waar het eerste

¹ Zie [www. Partij voor het Noorden](http://www.pvd.noorden.nl), Brochure "Turf en Aardgas, een wereld van verschil"

hoofdkantoor van de Gasunie gevestigd was. De verplaatsing hiervan naar Groningen heeft van de Noordelijke politiek nog heel wat lobbyarbeid gevergd.

Verder kunnen er enkele honderden arbeidsplaatsen bij de zogenaamde “energiegiganten” die zich op grond van het zogenaamde “potjesgas” in het noorden van de provincie konden vestigen, gerekend worden. Het belangrijkste bedrijf dat met dit goedkope gas naar het Noorden is gehaald was de aluminiumsmelter Aldel. De werkgelegenheid die dit opleverde was echter niet van structurele aard. Want na de afloop van het contract zou het bedrijf niet meer kunnen concurreren. Van de initiële, laagwaardige, 650 arbeidsplaatsen waren er in februari 2012 nog 300 over waarvoor de vooruitzichten verre van rooskleurig waren. Eind december 2013 was de toestand zelfs ronduit precair. Als de regering niet met € 10 mln. per jaar over de brug zou komen moest het ergste worden gevreesd. Inmiddels is deze vrees uitgekomen. Het bedrijf heeft faillissement moeten aanvragen.

Het enige andere bedrijf van enige omvang dat door de komst van het aardgas is ontstaan is de Wavin. Maar dit ligt net niet in het Noorden, maar in het Overijsselse Hardenberg. Hier is eind 2012 een grote reorganisatie aangekondigd waardoor 90 van de 450 banen zullen verdwijnen.

Tenslotte kunnen we nog het Groninger Museum noemen, dat in 1987 door Gasunie aan de stad Groningen geschonken is. De directe werkgelegenheid is wel niet zo groot, maar het museum is wel een van de belangrijkste toeristische trekpleisters van de stad. Jaarlijks bezoeken 200.000 mensen, hoofdzakelijk van buiten de stad, het museum. Het werkgelegenheidseffect van hun bestedingen buiten het museum kan uitgaande van cijfers uit de Toeristische Monitor op ongeveer 75 fte worden geschat.

Volgens een niet gedocumenteerd bericht in de Volkskrant van zaterdag 18 januari 2014 zou de gaswinning in Groningen 5500 banen opleveren. Dit aantal konden wij bij de provincie Groningen evenwel niet bevestigd krijgen. Maar ook als het juist zou zijn, zou het niet meer dan 2% van de totale werkgelegenheid in de provincie Groningen zijn.

Wel is er een studie openbaar van de Groninger hoogleraren Oosterhaven en Stelder in 1989 naar de werkgelegenheidseffecten van de delfstoffenwinning op de regionale economie. Dit onderzoek had als conclusie “dat de delfstoffenwinning en de daarmee samenhangende activiteiten het Noorden en dan in het bijzonder de provincies Drenthe en Groningen een paar duizend

mensen het hier uiterst noodzakelijke werk bezorgt”.²

Daarbij is het dan ook nog zo dat een groot deel van deze werkgelegenheid betrekking heeft op de oliewinning van de NAM in Drenthe en op de zoutwinning in Groningen.

Kortom, alleen de gaswinning in Groningen levert volgens deze studie zeker minder op dan 2% van de totale werkgelegenheid in deze provincie.

De uitspraak van minister Kamp dat het aardgas de Groningers veel werk heeft opgeleverd moeten we dan ook zeker nuanceren. Het is op dit moment hooguit 2% en dat is minder dan er naar alle waarschijnlijkheid bij de overgang naar het aardgastijdperk verloren is gegaan.

Afgezien daarvan is het nog niet de helft van wat de toeristische sector in 2012 de provincie aan werkgelegenheid opleverde.³ Daarbij bestaat de kans dat deze veel belangrijkere sector schade zal ondervinden van de negatieve effecten van de gaswinning in verband met het risico op aardbevingen.

1.2 De relatieve economische ontwikkeling van Groningen sinds de komst van het aardgas

² www.noorderbreedte, 1989

³ European Tourism Futures Institute, “Toerisme Monitor 2012, Onderzoek naar de ontwikkelingen van de toeristische sector in de provincies Fryslan en Groningen in het jaar 2012”

Doordat het aardgas alleen maar werkgelegenheid heeft gekost en de winsten naar elders vloeiden, terwijl de rijksoverheid daar weinig tegenover stelde in de vorm van investeringen, is de relatieve welvaart in de provincie door de aardgaswinning niet verbeterd. Hieronder volgt een ontwikkeling van verschillende parameters die een indruk geven van de gemiddelde welvaart in deze provincie ten opzichte van het landsgemiddelde.

Op grond daarvan is na te gaan of de relatieve welvaart in de provincie Groningen sinds de ontdekking van het toen grootste gasveld ter wereld ten opzichte van het landsgemiddelde is toegenomen, gelijk is gebleven, of is afgenomen.

Helaas is er echter bij het CBS, noch bij een andere instelling een consistente reeks van de relevante parameters sinds het begin van de aardgaswinning in Groningen beschikbaar. Daarom zijn geen harde conclusies ten aanzien van de hele periode 1960-2010 mogelijk. De cijfers over 1960 zouden een beeld van de uitgangssituatie moeten schetsen. De gaswinning en daarmee de baten voor het Rijk kwamen vanaf ongeveer 1970 beschikbaar. Derhalve moeten wij het dus doen met enkele kortlopende reeksen.

De Armoedemonitor

Een van de beste indicatoren voor de relatieve armoede van het Noorden en van Groningen, als de grootste

gasvoerende provincie, is de armoedemonitor. Deze wordt sinds 1997 door het Sociaal Cultureel Planbureau in samenwerking met het CBS opgemaakt.⁴ De armoedemonitor volgt de ontwikkeling van het aantal arme gezinnen per gemeente.

In hoofdstuk 8 van de Armoedemonitor krijgen twee regionale aspecten aandacht: plattelandsarmoede en de invloed van regionale verschillen in woonlasten op de armoedeproblematiek.

Wij hebben het SCP gevraagd om ons een consistente langlopende reeks van de gemeenten met een hoog percentage lage inkomens te verstrekken, omdat er alleen maar waarden en mutaties over betrekkelijk korte perioden bestonden. Het SCP stelde echter niet over dergelijke langjarige reeksen te beschikken. Een verzoek aan het CBS dienaangaande is nog niet gehonoreerd.

Ontwikkeling van het aantal arme gezinnen per gemeente

In de Armoedemonitor 1998 staat op pagina 15 dat in 1996 de verschillen tussen de provincies tamelijk gering zijn: “In de meeste provincies ligt het percentage huishoudens met een laag inkomen dicht in de buurt van het landelijke gemiddelde, dus tussen 14% en 18%. Alleen in de

provincie Groningen is het cijfer wat hoger (19%) en in de provincies Flevoland en Utrecht wat lager (13% resp. 11%).

Groningen is hier dus de provincie met het hoogste percentage arme gezinnen. Dat gold voor 1996.

Pagina 135 van de Armoedemonitor geeft ook een terugblik op de plattelandsarmoede. “Uit de Armoedemonitor 1997 kwam in het onderdeel 'ruimtelijke analyse' naar voren dat er sprake was van armoedeconcentraties in sommige plattelandsgebieden. *In het bijzonder gold dat van het noorden van het land*” (cursivering auteur).

Vervolgens wordt gerefereerd aan het RIO (Regionaal Inkomensonderzoek) 1994. Pagina 137 meldt: “*Uit de kaartenbijlage blijkt dat de gebieden met plattelandsarmoede zijn geconcentreerd in het noorden van het land, vooral in de provincies Groningen en Friesland*” (idem).

Tegenover deze relatieve armoede in het Noorden staan ook lagere woonlasten. Volgens de Armoedemonitor zou de “woonprijs per kwaliteitspunt” ruim 10% lager zijn dan gemiddeld voor het land.⁵ Uiteraard heeft dit effect op het besteedbare inkomen na aftrek van woonlasten. De studie vermeldt echter ook dat dit effect in het Noorden geringer is dan elders, vanwege de mitigerende invloed van

⁴ <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/375E305B-351C-4CA3-A94B-26E71EE7D55A/0/armoedemonitor1998.pdf>

⁵ Zie tabel; 8.8. op pagina 153 van Armoedemonitor 1998

de huursubsidie (p.157). Of zoals in de studie geconcludeerd:

“Geconcludeerd kan worden dat de regionale gebondenheid van de woonlasten van invloed is op de armoedeproblematiek, maar dat deze invloed door de mitigerend werking van de individuele huursubsidie beperkt is.“

Hierbij kunnen we opmerken dat de inwoners van Groningen vanwege de gemiddelde lagere temperatuur en grotere windkracht, naar schatting 20-25% meer gas moeten verstoken dan elders in het land . Bovendien zijn de huizen in dit krimpgebied gemiddeld ouder en minder goed geïsoleerd. Dit betekent dat de Groningers aan hun gasrekening maandelijks tientallen Euro's meer

Van de 13 gemeenten met meer dan 20% lage inkomens komen er in 1998 maar liefst vier voor in de provincie Groningen: Eemsmond, Winschoten, Reiderland en Groningen, en drie in de provincie Friesland: Harlingen, Kollumerland en Leeuwarden.

Het Noorden is dus zwaar oververtegenwoordigd qua percentage arme gezinnen. Helaas is niet vast te stellen hoe de relatieve positie van het Noorden sinds het door ons gehanteerde referentiejaar 1960 is geweest.

Gemiddeld besteedbare inkomens

Een andere indicator voor de ontwikkeling van de relatieve welvaartspositie van het Noorden ten

kwijt zijn dan de Nederlander gemiddeld. Omdat hun besteedbaar inkomen ook nog eens een stuk lager is dan in bijvoorbeeld de Randstad, zoals hieronder weergegeven, betalen ze een fors hoger deel van hun inkomen aan dat gas.

Gaan we vervolgens naar de Armoedemonitor 2000, dan is te lezen dat op gemeentelijk niveau het aandeel lage inkomens in 1998 het hoogst was in Rotterdam (25%), gevolgd door Amsterdam (23%) en Groningen (24%). Tot de klasse met de hoogste armoedepercentages behoren een aantal gemeenten in het noorden van het land: Kollumerland, Reiderland, Harlingen, Winschoten, Eemsmond en Nyefurd.

opzichte van het landsgemiddelde is het verloop van de gemiddelde besteedbare inkomens.

Ook hier stuiten wij weer op de beperktheid van het bronnenmateriaal. De beschikbare statistische reeksen hebben slechts op een beperkte deel van de onderzoeksperiode betrekking, waarbij de definities van de onderzochte grootheden nogal eens veranderen, wat de bruikbaarheid ervan ook nog eens beperkt. Consistente reeksen over de hele referentieperiode of een groot deel daarvan zijn niet beschikbaar.

Op onze aanvraag aan het CBS kregen wij de beschikking over een korte historische reeks betreffende

de verdeling van het gemiddeld inkomen van personen naar regio per 24 januari 2013.

inkomens per gemeente in de periode 2005-2010 opgenomen.

Hieronder is in twee tabellen de ontwikkeling van de gemiddelde

Tabel 1 Gemiddeld besteedbaar inkomen per hoofd in € 1000 van de personen met en zonder inkomen

Perioden	Nederland	Groningen	Friesland	Drenthe	Groningen t.o.v. Ned.in %
2005	12,7	11,5	11,5	11,9	90,6
2006	13,4	12,2	12,2	12,6	91,0
2007	14,4	12,9	13	13,4	89,6
2008	14,7	13,4	13,6	13,9	91,2
2009	14,8	13,6	13,4	14,0	91,9
2010	14,8	13,5	13,5	14,0	91,2
Mutatie/jr	16,5%	17,4%	17,4%	17,6%	

Tabel 2 Gemiddeld besteedbaar inkomen per hoofd in € 1000 van de personen met een inkomen gedurende het hele jaar

Perioden	Nederland	Groningen	Friesland	Drenthe	Groningen t.o.v. Nederland in %
2005	26,1	23,2	23,2	24,0	88,9
2006	26,9	23,7	24	24,7	88,1
2007	28,1	24,5	24,9	25,7	87,2
2008	29,1	25,5	25,8	26,7	87,6
2009	29,5	26,1	26,1	27,2	88,5
2010	29,8	26,4	26,3	27,5	88,6
Mut. 05/10	14,2%	13,8%	13,4%	14,6%	

Het gemiddeld lagere inkomen van de Groningers duidt er op zichzelf al op dat zij weinig baten van het aardgas hebben ondervonden.

Conclusies

In de periode 2005 -2010 is het percentage van het gemiddeld besteedbaar inkomen van de Groningers ten opzichte van dat van

Nederland vrijwel onveranderd gebleven.

Het gemiddelde besteedbare inkomen van *alle* personen is van 90,6% een fractie gestegen, tot 91,2%. Een heel licht inhaaleffect dus.

Daartegenover is het percentage voor de besteedbare inkomens van personen, die het gehele jaar een inkomen hadden, in Groningen een fractie gedaald, van 88,9% tot 88,6%. Voor Friesland zijn deze cijfers vrijwel identiek. De Drenten

doen het een fractie beter dan de Groningers en de Friezen.

*Er kan dus **niet** geconcludeerd worden dat de aardgaswinning in Groningen in deze periode de Groningers een verbetering van het gemiddeld inkomen ten opzichte van Nederland heeft opgeleverd.*

Groningers blijken ook in deze periode nog steeds ongeveer 10% minder per hoofd te verdienen dan de gemiddelde Nederlander.

1.3 Gevolgen van de Mijnwet

Een vervelende bijkomstigheid van de komst van het aardgas was dat de winst op de productie ervan volledig naar de aandeelhouders van de Maatschap ging aan wie de NAM het aardgas moest leveren. Dat waren de voormalige Staatsmijnen, tegenwoordig de EBN (Energie

Bedrijf Nederland), en de beide oliemaatschappijen Shell en Exxon. De provincie Groningen was geen aandeelhouder en dus vloeiden alle winsten uit de provincie weg, terwijl de toegevoegde waarde uit hoofde van arbeid vrijwel nihil was.

Hier heeft het Noorden een van de wrange vruchten van de erfenis van de Franse tijd mogen plukken. Dit was de Mijnwet van 1810.

Ten tijde van de ontdekking van het Slochterenveld gold in Nederland nog steeds de Napoleontische mijnwet van 1810. Deze bepaalde dat winning van delfstoffen alleen mogelijk was krachtens een door de Kroon verleende concessie, waaraan de Kroon allerlei voorwaarden kon verbinden. Dit was een verschil met bijvoorbeeld de Verenigde Staten, waar behalve de federale overheid ook de landeigenaar, of de Staat eigendomsrechten kon doen gelden.

Tot ver in de 20^e eeuw werd in ons land de originele in het Frans geschreven wet ongewijzigd toegepast. In 1962 verscheen de Aardgasnota van de toenmalige minister de Pous.

Essentieel in die Nota was dat de Staat, gezamenlijk met de productiemaatschappijen, de Shell en de Exxon, die de moeders waren van de werkmaatschappij NAM, en met de toenmalige Staatsmijnen, ook de exploitatie van het aardgas ter hand ging nemen in de hoedanigheid van de Nederlandse Gasunie.

Dit is van cruciale betekenis geweest voor de economische toekomst van de gas voerende provincies. Doordat de provincies krachtens de Mijnwet buitengesloten werden van de eigendomsrechten en krachtens de Aardgasnota ook buiten de exploitatie gehouden werden, kregen zij geen enkel aandeel in de megawinsten die in de loop der tijd met het aardgas uit de drie noordelijke provincies gemaakt werden.

Het meest wrange was wel dat volgens Eurostat Groningen de op vier na rijkste regio van Europa was, omdat deze instelling de toegevoegde waarde van het aardgas toerekende aan de producerende provincie.

Maar omdat het overgrote deel van deze toegevoegde waarde uit winst bestond die dus bij de aandeelhouders terecht kwam, sloeg er in de productiegebieden vrijwel niets van deze gasbonanza neer en bleef Groningen de armste provincie van Nederland.

Het is zelfs zo dat dank zij het aandeelhouderschap van de vroegere Staatsmijnen, nu EBN, Zuid-Limburg feitelijk veel meer geprofiteerd heeft van het aardgas dan de provincie Groningen. Een van de eerste prioriteiten van de Gasunie was namelijk om Zuid-Limburg zo snel mogelijk van aardgas te voorzien, zodat de vroegere Staatsmijnen snel goedkoop

gas konden krijgen voor hun chemische industrie.

1.4 De aanwending van de baten van het aardgas

Omdat er al jarenlang kritiek was op de wijze waarop de Nederlandse Staat de haar toevallende baten uit het aardgas besteedde, heeft in 1994 de toenmalige minister Zalm van Financiën het Fonds voor Economische Structuurversterking (FES) ingesteld. Hierin zou 41,5 procent van de gasbaten worden gestort. Uit de FES-pot zijn onder meer de Betuwelijn en de Hogesnelheidslijn betaald. Of dat zulke duurzame investeringen waren was volgens het CPB echter maar de vraag. Deze veegde in 2006 de vloer aan met de besteding van de FES-gelden en stelde dat de helft van de projecten ‘maatschappelijk onrendabel’ was.

Uit een in 2006 gehouden ‘quick-scan’ naar de verdeling van rijksmiddelen, in 2006 in opdracht van de provincies Friesland, Groningen en Drenthe door het Instituut voor Onderzoek van Overheidsuitgaven (IOO) gemaakt, bleek dat in de periode 1998-2004 slechts 1% in het Noorden is besteed. Het Samenwerkingsverband Noord-Nederland (SNN) stelde daarop namens de provincies amper voordeel te hebben van het aardgas, dat in Noord-Nederland werd gewonnen. Volgens genoemd onderzoek kwam ruim € 12 miljard ten goede aan West-Nederland. D.w.z. 88% kwam in de Randstad

terecht. De door het Noorden fel begeerde Zuiderzeelijn kwam er bijvoorbeeld niet, maar werd voor een veel lager bedrag afgekocht. De toenmalige Commissaris van de Koningin voor Friesland Nijpels noemde het rapport een steun in de rug in komende onderhandelingen met het Rijk, maar uiteindelijk leverde dit niets op.

Zelfs is het waarschijnlijk dat het Noorden of in ieder geval Groningen Europese subsidies is misgelopen als gevolg van het feit dat de EU de provincie Groningen als een rijke regio zag, die geen steun behoefde, omdat de Eurostat, het statistisch bureau van de EU, de gehele toegevoegde waarde van de gaswinning aan het Groninger bruto product toevoegde, terwijl het overgrote deel daarvan buiten de provincie terecht kwam. Het is na zoveel jaar alleen moeilijk te achterhalen hoeveel dit de provincie aan inkomen en werkgelegenheid gekost heeft.

Samenvattend kunnen we stellen dat de noordelijke bevolking bijzonder weinig baat bij het in hun gebied gewonnen aardgas heeft gehad.

Daartegenover lijken de lasten voor de bevolking waarmee de gaswinning gepaard gaat met het jaar toe te nemen. Van bodemdaling, geluidsoverlast tot aardbevingen, die in sterkte steeds heviger worden en waarvan niet duidelijk is waarmee die eindigen. De informatie die de NAM zowel over de bodemdaling

als over de aardbevingen naar buiten heeft gebracht is steeds onbetrouwbaar gebleken. Dat leidt tot angst bij de bevolking hetgeen de krimp waaronder dit gebied leidt verder zal versterken. De kans is niet denkbeeldig dat daardoor op de duur spookdorpen zullen ontstaan.

Vervolgens heeft het kabinet het vaste percentage voor de FES afgeschaft. De jaren daarna zou volgens een schatting van De Nederlandsche Bank nog maar een vijfde van de gasbaten (bijna 10 miljard euro per jaar) via het FES besteed, dus ongeveer 2 miljard. Dat betekent dat de overige 8 miljard weer vrij beschikbaar kwamen.

Enkele jaren heeft een onderzoeksbureau, de B&A groep, nog eens 18 projecten met een totale geïnvesteerde waarde van ongeveer 530 mln geëvalueerde. Daarvan bleek zich toen slechts één project in Noord-Nederland te bevinden, te weten "Groningen Centrale Zone". Hiervoor was 16 miljoen uitgegeven. Op een totaal aan toegekende bedragen van ruim € 550 miljoen was dit dus ongeveer 3%.⁶ Ook hier kwam het Noorden met een bevolkingsaandeel van ongeveer 10% er dus weer bekaaid van af.

Daarbij bleek dat die € 16 mln. slechts amper 20% bedroeg van de €

⁶ B&A groep. EVALUATIE MAATSCHAPPELIJKE KOSTEN- EN BATENANALYSES NOTA RUIMTE BUDGET PROJECTEN, Den Haag 13 augustus 2010

76 miljoen die er was aangevraagd, terwijl bij de evaluatie juist bleek dat “Groningen Centrale Zone” een van de weinige “gemengd tot gunstig” beoordeelde projecten was.

De onderzoekers stelden het niet te kunnen verklaren dat twee projecten buiten de Randstad, Hengelo Hart en Groningen Centrale Zone een relatief t.o.v. de meeste andere projecten zo gering percentage bijdragen krijgen van wat is aangevraagd, terwijl de beoordeling niet lager is dan gemiddeld (en zeker voor Groningen Centrale Zone niet).

Opnieuw een indicatie dus dat de centrale overheid geen hoge prioriteit hecht aan het Noorden als het gaat om investeringen. Mogelijk dat dit er mee te maken heeft dat het regionale stimuleringsbeleid door het kabinet Balkenende was afgeschaft en dat voortaan alleen nog op speerpunten zou worden gefocust.

Conclusies

Kortom, het Noorden is bij de besteding van rijks gelden voor projecten ter versterking van de economische structuur onderbedeeld gebleven, terwijl andere projecten, waarvan het Centraal Planbureau de economische wijsheid betwistte, voor het overgrote deel in het westen van het land gerealiseerd werden.

Het was voor het Noorden dan ook buitengewoon wrang om de nieuwbakken premier Rutte bij zijn eerste verkiezingsbezoek aan het Noorden te horen zeggen: *“Vraag niet wat Nederland voor Groningen*

kan doen, maar wat Groningen voor Nederland kan doen.” Niet alleen weinig origineel maar ook krenkend en onjuist. Een goede repliek zou zijn geweest dat de dankzij het aardgas op vier na rijkste regio van Europa zoveel aan de Staat heeft moeten bijdragen dat het de armste provincie van het land is gebleven (of geworden). Dus de omgekeerde vraag was meer terecht geweest.

In historisch werkgelegenheidsperspectief gezien had Noord Nederland beter zijn gasfabrieken kunnen houden. Vele mensen verdienden daarin hun brood en de winst bleef binnen de gemeenten. Zo kon de stad Groningen in 1914 een winst naar de gemeentekas van ruim f 348.000 overmaken.⁷ In die tijd was dat een zeer substantiële ondersteuning van de gemeentelijke begroting. Met het verdwijnen van de gasfabrieken verdween ook die winstuitkering.

Aanvankelijk konden de gemeenten nog de winsten op hun gasdistributiebedrijven behouden. Vooral in de twee noordelijke provincies, Friesland en Groningen, waren die winsten heel behoorlijk. Dat kwam onder meer doordat de afnemers hier gemiddeld meer gas voor verwarming nodig hadden dan elders in het land.

⁷ Gas en Licht rondom de Martini, De energievoorziening van de stad Groningen, van 1854-1991, Groningen, april 1992

Vanaf de liberalisering van de energiebedrijven zijn alle gasbedrijven echter in private handen gekomen en verdwenen tegen een afkoopsom de winsten uit de gemeenten.

1.5 Herenakkoord

Een heel andere zaak, die weinig aandacht heeft gekregen, lag opgesloten in het zogenaamde “Herenakkoord”, dat in 1985 gesloten is tussen het toenmalige kabinet en de oliemaatschappijen, die aandeelhouder in de Groninger aardgaswinning waren, dus Shell en Exxon.

De aanleiding voor dat herenakkoord was de tweede oliecrisis, als gevolg waarvan de olie-en daarmee de gasprijzen in de beginjaren tachtig opnieuw sterk begonnen te stijgen.

Dat daarmee ook de oliemaatschappijen een flinke winststijging konden incasseren was vooral de linkse partijen in de Tweede Kamer een doorn in het oog. Zij wilden het aandeel van de Staat dat eerder al tot 80-85% was opgehoogd verder verhogen.

Daartegen protesteerden uiteraard de oliemaatschappijen en zo kwam het Herenakkoord tot stand.

Hierbij beloofden de oliemaatschappijen om in de periode 1980-1984 in totaal f 13,9 miljard in Nederland te investeren. Deze investeringen zouden in de periode

1985-89 volgens een prognose zelfs oplopen tot 22 miljard gulden.

Dat was dus een heel wat groter bedrag dan de Staat zelf later in het FES gestort heeft en waarvan zoals hierboven gebleken is vrijwel niets in het Noorden van het land is terecht gekomen.

Ondanks dat het bij het Herenakkoord om een veel groter bedrag ging is er nooit enige publieke verantwoording geweest van hoe en waar dat kapitaal geïnvesteerd is. Wij hebben in ieder geval geen bronnen gevonden waaruit zou blijken dat een deel van dit geld in het Noorden is geïnvesteerd.

Aangenomen mag dan ook worden dat dit voornamelijk in de faciliteiten van Shell in West-Nederland is terecht gekomen en niet in Noord-Nederland .⁸

Vermoedelijk heeft dit geld een grotere bijdrage aan de Nederlandse economie opgeleverd dan de wijze waarop de Staat haar aandeel in de aardgasbaten heeft besteed. Hierop wordt hieronder ingegaan.

Hieruit is te concluderen dat in de dor het IOO onderzochte periode de aardgaswinning in Groningen niet op enigerlei wijze de werkgelegenheidsstructuur heeft verbeterd. Integendeel, de provincie lijkt er in deze periode verder op

⁸ Mogelijk is een klein deel geïnvesteerd in de oliewinning rondom Nw. Schoonebeek in Drenthe

achteruit te kachelen. Hooguit zou men kunnen zeggen dat de aardgaswinning niet heeft kunnen verhinderen dat de werkgelegenheidsstructuur in Groningen verder verslechterd is.

Maar het valt ook niet goed in te zien hoe de aardgaswinning de economische structuur van de provincie zou hebben moeten verbeteren.

In beginsel golden in Nederland namelijk uniforme gasprijzen, zowel voor grootverbruikers als voor kleinverbruikers. Noordelijke afnemers kregen alleen tot het tijdstip van de liberalisering 5% korting op hun gasprijs.

Dit was gelet op het aandeel van de energiekosten voor de meeste bedrijfstakken echter geen vestigingsplaatsfactor van betekenis. We mogen veilig aannemen dat de Noordelijke Ontwikkelings Maatschappij nooit een bedrijf met het argument van energiekostenvoordeel over de streep heeft getrokken. Dat gold nationaal gezien al niet en regionaal dus ook niet vanwege de vrijwel uniforme prijzen.

Er bestond alleen een uitzondering voor een relatief kleine sector energie-intensieve chemische industrie, die een tijdlang kon profiteren van een speciaal tarief uit het zogenaamde potjesgas. Aldel Delfzijl was daarvan een van de belangrijkste.

Doordat afnemers in het aardgaswingebied geen substantieel prijsvoordeel van het aardgas hadden, heeft bijvoorbeeld de grote uitbreiding van de glastuinbouw zich in het Westland voorgedaan en niet in die gebieden in het Noorden, die aan het begin van het aardgastijdperk ook reeds glastuinbouw kenden, zoals bij Sappemeer. Deze bedrijfstak had met lage gasprijzen de provincie Groningen een stevige werkgelegenheidsimpuls kunnen geven.

Hoe anders was dit in de periode van de Gouden Eeuw met de prijs van turf. Die maakte dat de industrie van toen een substantieel voordeel op haar concurrenten kon verkrijgen.

1.6 Samenvattend

Samenvattend kunnen we stellen dat de provincie Groningen erg bekaaid met de opbrengsten van haar bodemrijksdommen is bedeed. 1^e Productie en transport leverden regionaal nauwelijks werkgelegenheid, terwijl door de komst van het aardgas in eerste instantie een veelvoud aan werkgelegenheid verloren ging.

2^e De winsten op het aardgas kwamen volledig buiten de regio terecht, terwijl de winsten voorheen op de productie en distributie van de regionale en gemeentelijke bedrijven wel volledig aan het voorzieningsgebied ten goede kwamen.

3° De prijsstelling van het aardgas was zodanig dat deze voor bedrijven geen aanleiding vormde om zich in de provincie Groningen te gaan vestigen.

4° Voor zover het Rijk via het FES investeringen met de aardgasbaten heeft gedaan is daarvan veel minder dan evenredig in de drie noordelijke provincies terecht gekomen.

5° Van de investeringen die de andere aandeelhouders in de Groninger aardgaswinning hebben gedaan krachtens het Herenakkoord, is voor zover valt na te gaan helemaal niets in het Noorden terecht gekomen.

2. Betekenis van het Groningengas voor Nederland

2.1 Betekenis voor de Rijksbegroting

Dit onderwerp is in het kader van deze nota in zoverre van belang dat minister Kamp in de Tweede Kamer heeft gezegd dat een halvering van de Groninger gasproductie een groot gat in de Rijksbegroting zal slaan en hij het als een argument heeft genoemd voor het niet kunnen terugschroeven van de gaswinning in Groningen. Hiermee komen we op de betekenis van het aardgas voor de Nederlandse samenleving en de Rijksbegroting.

Het totale Bruto Nationaal Product (tegen marktprijzen) van ons land bedroeg in 2012 iets meer dan 600 mld. Euro. De gasbaten voor de Staat kwamen in dat jaar op ongeveer 11,5 mld. Euro. Dat is dus minder dan 2% van het BNP. In het licht van de staat van de Rijks schatkist in de beginjaren tachtig, toen het overheidstekort was opgelopen tot 13% van het BNP (zie verder) is dit natuurlijk peanuts.

Dit laatste is ook de strekking van twee in Nieuwsuur van 20 januari 2014 geïnterviewde hoogleraren economie. Hein Klemann, hoogleraar economische geschiedenis, stelde hier dat die 2% natuurlijk vervelend is om te moeten missen, maar dat Nederland daar niet aan ten onder zal gaan. In de periode 1969-1989 droeg het gas voor ongeveer 4% aan het BNP bij. Dat

was volgens hem vergelijkbaar met de baten die we rond 1850 uit Indië verkregen. Toen we Indië moesten afstaan heette het “Indië verloren, rampspoed geboren”. En dat viel ook wel mee, zei hij.

We kunnen het belang van die gasbaten ook anders aangeven. Als we in de periode 2013—2017 volgens het Centraal Plan Bureau met een krappe 1,5% per jaar gaan groeien, dan is het effect daarvan voor onze volkshuishouding na anderhalf jaar net zo groot als de totale aardgasbaten voor het Rijk.

Prof. Eric Bartelsman, hoogleraar economie aan de VU, was in genoemde Nieuwsuurotzending nog iets uitgesprokener dan Klemann. Hij zei nogal optimistisch te zijn voor de toekomst. “De toekomstige welvaart komt niet uit de grond, maar uit onze hersenen” ... “Als we de innovatie maar voldoende ruimte geven, dan halen we die 2% binnen een jaartje in”.

We kunnen daarmee concluderen dat de aardgasbaten voor het Rijk voor de Nederlandse economie allesbehalve een halszaak zijn.

Voor de Rijksbegroting ligt het natuurlijk wat anders. De Rijksuitgaven worden voor 2013 op 189,4 mld. Euro begroot. Daarmee is de Staat in 2013 dus voor 6,1% afhankelijk van de gasbaten.

Maar ook voor de Rijksbegroting is een bedrag van € 11,5 mld. niet

onoverkomelijk. Van de Zuid-Europese staten verwachten we dat ze nog heel wat meer zullen bezuinigen om niet de maximumnorm van 3% tekort te overschrijden. Anderzijds was het begin 2013 natuurlijk wel een zeer ongelukkig tijdstip om geheel of voor een groot deel van de baten uit het Groninger gas te moeten afzien.

Nu de economie, medio 2014, langzaam uit het dal van de recessie aan het oprabbelen is wordt dat echter al weer een stuk minder problematisch.

Een vraag die hierbij naar de mening van de Partij voor het Noorden niet onbeantwoord mag blijven is wat het nut van de aardgasbaten tot nu toe voor de Nederlandse samenleving is geweest.

2.2 Het nut van het Groninger aardgas voor de Nederlandse economie

Over dit onderwerp zijn in de loop van de tijd al vele kritische beschouwingen geschreven. Aan negatieve effecten van de aardgaswinning op de nationale economie is in de literatuur en daarbuiten ruimschoots aandacht besteed. De nadelen laten zich in het kort als volgt samenvatten. De aardgasbaten begonnen pas rijkelijk te vloeien toen het land ten gevolge van de eerste oliecrisis in een economische recessie was beland. De reden hiervan was dat de prijzen van aardgas gekoppeld waren aan

die van olieproducten, die door de energiecrisis fors gingen stijgen. Daardoor kon het koopkrachtverlies voor de energieverbruikers in Nederland gedeeltelijk gecompenseerd worden door de overvloediger stromende baten uit het aardgas. Maar het gevolg hiervan was dat in ons land minder de oorzaak gevoeld werd om tot sanering en heroriëntatie van ons economische voortbrenging te komen en van burgers te verlangen de broekriem aan te halen.

In de uitgave van Gasunie “Ondergronds Rijk”⁹ wordt op pagina 164 gememoreerd dat minister Andriessen die in 1980 aftrad omdat hij de bezuinigingen op de collectieve uitgaven te weinig vond, het aardgas “een drug voor de Nederlandse volkshuishouding” noemde.

Een andere minister uit die tijd, de VVD’er van Aardenne, maakte een vergelijking naar Tom Poes: “Marten Toonder laat heer Bommel een gasbel zijn tuin ontdekken, waar de gehele Rommeldamse bevolking zich euforisch door laat bedwelmen.”

Verder is in het TV programma Tegenlicht regelmatig aandacht voor Nederland en zijn aardgas geweest.¹⁰ In de aflevering “Aardgas als smeerolie” wordt de beoordeling van

⁹ N.V. Nederlandse Gasunie, Ondergronds Rijk, 25 jaar Gasunie en Aardgas, Amsterdam 1988

¹⁰ <http://www.geschiedenis24.nl/andere-tijden/afleveringen/2005-2006/Aardgas-als-smeerolie.html>

enkele politici achteraf over de besteding van de aardgasbaten gegeven.

Zo heeft Jan Terlouw, minister van Economische Zaken en vicepremier in de kabinetten-Van Agt II en III (1981/82), gezegd dat Nederland het gas “verjubeld” heeft. Terlouw vond ook dat onze economie er lui van geworden is en te weinig innovatief. “Landen als Japan die geen natuurlijke bodemschatten hebben zijn gaan investeren in de opleiding van mensen. Dat heeft het land een sterk concurrerende economie gebracht.”¹¹

Verder valt uit deze uitzending te citeren “Het geld verjubelen zoals in het begin gebeurde, werkgelegenheid scheppen tegen 100 duizend gulden per arbeidsplaats, buurtcentra en verenigingen subsidiëren. Er gebeurde van alles wat niet rendabel bleek te zijn. Dat had natuurlijk veel beter gekund.”

Dit gebeurde onder alle kabinetten van de jaren zeventig. Na het kabinet-Den Uyl loopt het begrotingstekort onder het kabinet-Van Agt nog verder op, tot zelfs 12%. Marcel van Dam: “Wiegel hield het raam open en Van Agt gooide het geld naar buiten.” Van Dam (PvdA) noemde het een zwakte van de democratie dat politici geen raad weten met extra inkomsten:

¹¹ Hier kan ook Denemarken worden genoemd, zie pagina

“Die willen ze direct uitgeven, daar zijn ze niet tegen bestand.”

Een van de bestemmingen daarvan was de WAO. De WAO kwam in 1967 in de plaats voor de ongevallenwet en de invaliditeitswet. Deze wetten voldeden niet meer, omdat werknemers er alleen gebruik van konden maken als ze in werktijd arbeidsongeschikt waren geworden. Bovendien waren de uitkeringen zo laag, dat het vrijwel ondoenlijk was er van te leven.

Krachtens de WAO, ingevoerd door de toenmalige minister van Sociale Zaken Veldkamp, kon iedereen die langer dan een jaar arbeidsongeschikt is, tot zijn 65ste een uitkering krijgen ter grootte van 80 procent van het laatstverdiende loon. Die uitkering was veel hoger dan daarvoor, maar Veldkamp ging ervan uit dat het beroep op de WAO niet hoger zou zijn dan op de twee oude arbeidsongeschiktheidsregelingen.

De WAO blijkt echter iets te aantrekkelijk. Het aantal WAO'ers loopt op van een kleine 200.000 in 1970 tot 600.000 in 1980. De uitkeringen voor deze groep leggen een grote druk op de overheidsuitgaven, zeker als Nederland begin jaren tachtig getroffen wordt door een recessie.

Na jarenlang besluit de politiek dat de hoge uitkering van 80% niet te handhaven is en naar 70% moest. Verder ging deze uitkering alleen

gelden voor het percentage waarvoor men arbeidsongeschikt was verklaard. Voor de rest diende een WW-uitkering te worden aangevraagd.

Ondanks deze beperkingen bleef het beroep op de WAO toenemen. Reden voor de toenmalige premier Lubbers om zijn politieke lot te verbinden aan een overschrijding van het aantal van een miljoen WAO'ers. Toch stijgt het aantal WAO'ers door tot 900.000 in 1999 en tot een top van 930.000 in 2001. Het hiermee gemoeide bedrag overtrof daarmee het totaal aan aardgasbaten.¹²

2.3 Een vergelijking met enkele buurlanden

Een methode om na te gaan of ons land wel of niet van het aardgas geprofiteerd heeft is om de economische ontwikkeling van ons land te vergelijken met die van enkele buurlanden die niet het voordeel hadden van een grote energiebron .

Daartoe hebben we de ontwikkelingen van het capita-
income van Nederland vergeleken met dat van België, Denemarken en Noorwegen.¹³ België is uitgekozen omdat het land ongeveer even groot is als Nederland en anders dan

Nederland vrijwel al haar energie na de afloop van het kolentijdperk heeft moeten importeren.

Voor Denemarken geldt dat het nooit over veel eigen energiebronnen heeft beschikt en deze na 1960 ook nauwelijks heeft verkregen. In het gekozen basisjaar, 1960, had Denemarken een hoger BNP/hoofd dan Nederland. België kwam daarentegen lager uit dan Nederland.

Het vierde land in de vergelijking is Noorwegen dat in de jaren zeventig ook is gaan beschikken over een belangrijke nieuwe energiebron: Noordzeeolie en aardgas.

Een vergelijking van de economische ontwikkeling van deze vier landen over de periode 1960-2003 is in de volgende tabel neergelegd.

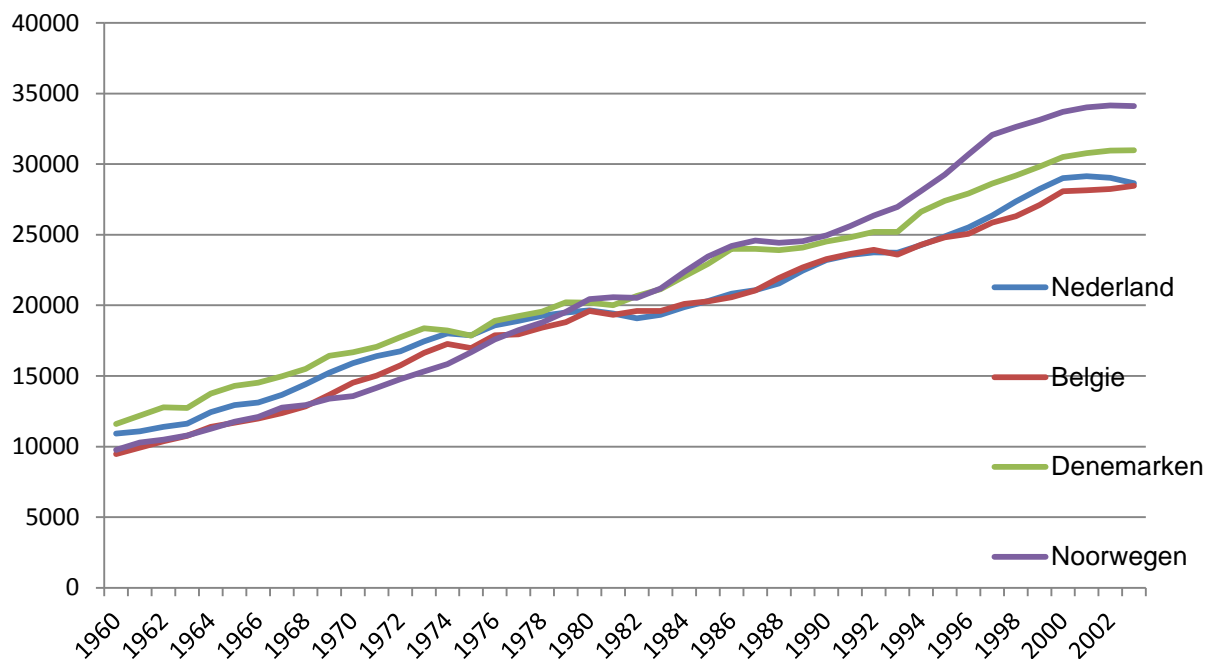
¹² Uitgaande van een gemiddelde WAO- uitkering f 15.000 per jaar is omgerekend naar Euro's meer dan de

€ 6,4 miljard die de aardgasbaten voor de Staat in 2001 bedroegen

¹³ <http://www.demographia.com/db-ppp60+.htm>

Tabel 3 Mutatie capita-income in % in Nederland, België, Denemarken en Noorwegen in de decennia sinds het begin van de gaswinning in Nederland

Land/ decennium	Nederland	België	Denemarken	Noorwegen
1960-70	45,7	53,3	43,8	38,8
1970-80	23,6	34,9	21,0	50,7
1980-90	18,1	18,8	21,5	22,1
1990-2000	25,0	20,6	24,3	35,1
1960-2000	266	296	267	349



Evaluatie

De eerste waarneming uit deze tabel is dat over de hele periode 1960-2000 genomen Nederland het qua inkomensgroei per hoofd het slechtst van alle vier landen heeft gedaan.

Zelfs een fractie slechter dus dan Denemarken. Dit komt vooral door de geringe groei in Nederland in de jaren tachtig, in welke periode de aardgasbaten evenwel rijkelijk vloeiden.

Wat ook opvalt is dat België dat in 1960 een achterstand op Nederland had, die in 1981 heeft ingehaald. Dit is opmerkelijk omdat juist België in deze tijd te maken had met de afbouw van een van haar belangrijkste takken van bedrijvigheid: de steenkolenwinning.

Het meest aansprekend is de vergelijking met Noorwegen. In 1960 was het inkomen per hoofd in Noorwegen nog 110,5 lager dan in Nederland .

In de jaren zeventig wanneer op het Noorse deel van het Continentaal plat grote olie-en aardgasreserves worden aangetroffen en geëxploiteerd begint Noorwegen aan een grote inhaalbeweging. Het gemiddelde capita-income stijgt in dat decennium met meer dan 50% tegenover 24% van Nederland .

Ook in de jaren tachtig groeit Noorwegen met 22% sneller dan Nederland met haar 18%. In de jaren negentig groeit Noorwegen met 35% tegen Nederland 25%.

Het gevolg is dat aan het einde daarvan het capita-income in Noorwegen het hoogste is van alle vier landen en dat van Nederland met ruim 16% overtreft.

De conclusie uit deze vergelijking moge zijn dat het aardgas Nederland geen voorsprong op zijn buurlanden heeft opgeleverd.

Het lijkt er op dat Nederland niet heeft geprofiteerd van zijn aardgas.

Deze conclusie kan echter om meerdere redenen voorbarig zijn. Een mogelijkheid is dat Nederland aan kapitaalaccumulatie heeft gedaan, dus dat het een groot deel van de baten van het aardgas niet in eigen land heeft geïnvesteerd, maar zich min of meer in een renteniersstaat heeft getransformeerd.

Daar is echter geen grond voor omdat het overgrote deel van de aardgasbaten door de Staat in de consumptieve sfeer is aangewend, zoals we gezien hebben.

Dit is een groot verschil met de gang van zaken in Noorwegen. Noorwegen heeft het grootste deel van haar gas-en oliebaten juist niet consumptief aangewend, maar het belegd in een fonds, dat over de gehele wereld beleggingen heeft aangekocht. Inclusief het gemaakte rendement daarop was de waarde van dat fonds eind 2013aangegroeid tot meer dan € 600 miljard.

Weliswaar behoort de winst van de Noorse Staat ook tot het GDP (gross domestic product) van Noorwegen. Het verschil met Nederland zit in het rendement op het gespaarde deel hiervan. Bij een gemiddeld rendement van 5% hierover zou dit een extra gdp-groei van € 30 miljard opleveren, vijf keer zoveel als de zes miljard waardoor de Nederlandse

politiek in de Tweede kamer in 2013 zo wat het hele jaar beheerst werd.

Dit verschil met Nederland groeit nog steeds, zo lang Noorwegen een deel van haar gas-en oliebaten blijft beleggen.

Overigens zijn er nog negen andere olie-en gasproducerende landen in de wereld waar ze een “sovereign wealth fund” van minstens 100 miljard dollar.¹⁴

2.4 Dutch disease

Een verklaring voor onze relatief matige groei kan in ieder geval niet zijn dat alle baten uit het aardgas naar het buitenland zouden zijn afgevloeid, zoals in veel olieproducerende landen het geval geweest is. In Nederland ging het leeuwendeel van de aardgasopbrengsten immers naar de staat.

De vraag rijst dan of deze er misschien niet goed mee is omgegaan. Hiermee komen we op de uitdijende verzorgingsstaat in de jaren zeventig, die er uiteindelijk toe geleid heeft dan we een situatie benaderden waarin iemand die niet wilde werken het vaak zo wist te plooiën dat hij of zij dat ook niet hoefde. De groei van het aantal WAO uitkeringen is als een indicatie daarvan te gezien.

Daarbij nam ook nog eens het gemiddelde aantal arbeidsuren binnen de EU in Nederland het sterkst af. Vooral om die reden zou het niet zo vreemd geweest zijn als hierdoor de inkomensgroei gedeeltelijk gefrustreerd is geworden.

We kunnen natuurlijk ook op zoek gaan naar mogelijke andere verklaringen voor het achterblijven van Nederland. Die zouden zelfs geheel buiten de energievoorziening kunnen liggen. Er zijn echter voor geen van genoemde periodes omstandigheden in Nederland aanwijsbaar die een achterblijven van het capita-income ten opzichte van de genoemde andere landen zouden kunnen verklaren. In ieder geval geen externe omstandigheden zoals een natuurramp of een oorlog.

De vraag is daarmee of Nederland in die periode slecht geregeerd is. Een andere hypothese is dat de loonexplosie in de zestiger jaren ons land een relatieve achterstand heeft bezorgd, omdat het veel werkgelegenheid heeft vernietigd.

Maar er speelde ook nog wat anders. Anders dan in België dat zich in het licht van de afbouw van de kolenindustrie genoodzaakt zag om een groot deel van haar industriële basis te herschikken, bleef die noodzaak in Nederland door de inkomsten uit het aardgas veel langer minder goed zichtbaar.

¹⁴http://nl.wikipedia.org/wiki/Sovereign_wealth_fund

In die tijd is, ook in het buitenland, de term “Dutch disease” in zwang geraakt. Hiermee wordt de zeer specifieke aandoening bedoeld waar toen alleen Nederland nog last van had. Later zouden landen als Groot-Brittannië en Noorwegen er ook mee te maken krijgen.

Het is de kwaal waarbij tijdelijke inkomsten, in de Nederlandse casus verkregen uit onverwachte aardgasopbrengsten, worden aangewend voor het financieren van een structurele uitgavenstijging. De symptomen zijn oplopende staatsuitgaven en een harde munt.

Nout Wellink, toen directeur van de Nederlandse Bank liet zich er als volgt over uit: “Het wezenlijke probleem van de plotsklaps rijkelijk binnenstromende aardgasbaten was, dat voorkomen werd dat de traditionele waarschuwingssignalen (de lopende rekening van de betalingsbalans, het financieringstekort) meteen op rood sprongen en daardoor velen dachten dat het met de schadelijke effecten van de oliecrisis voor Nederland wel mee zou vallen”.

Uit het voorgaande mag de conclusie dan ook zijn dat het voor ons land niet minder dan heilzaam lijkt om ons geleidelijk van het infuus van het Groninger aardgas te ontdoen en de baten van dat gas niet langer in de consumptieve sfeer aan te wenden, maar het zouden storten in een beleggingsfonds, zoals de Noren dat

ook gedaan hebben met hun olie-en aardgasopbrengsten.

Als we deze rijksbaten uit het aardgas, die tot nu toe meer dan 500 miljard Euro hebben bedragen, zelfs maar voor de helft zouden hebben belegd, dan had de Staat vanaf nu al meer aan beleggingsrendement kunnen maken dan zij nu rechtstreeks uit de aardgasbaten verkrijgt. Waarbij dat rendement ook voor komende generaties verzekerd zou zijn.

Terwijl we, als we zo doorgaan, binnen afzienbare tijd door ons gas heen zijn. *Dit is als roofofbouw ten koste van toekomstige generaties te beschouwen.* De politieke partijen die het zo graag over goed rentmeesterschap hebben zouden zich dit moeten aantrekken.

De Partij voor het Noorden roept al sinds haar oprichting dat 25% van de baten van het aardgas moet worden gereserveerd voor het Noorden, hetgeen het beste in de vorm van zo'n aardgasfonds zou kunnen gebeuren.

Deel II

WITBOEK aardgaswinning Groningen

3. Maatregelen ter verbetering van de positie van het Noorden t.a.v. de aardgaswinning

3.1 Inleiding

Zoals reeds aangegeven gaat het hier om de mogelijk te nemen maatregelen, die de in het zwartboek beschreven ongewenste situatie met betrekking tot de aardgaswinning en de gevolgen daarvan voor de Groninger bevolking kunnen wegnemen.

In principe zijn er twee maatregelen om deze onbalans te herstellen.

1° Het drastisch terugbrengen van de aardgasproductie in Groningen, waardoor de kans op veel zwaardere aardbevingen aanzienlijk kan afnemen.

2° Een ruimhartige compensatie van alle geleden en nog te lijden schade in ruime zin in combinatie met de rechtstreekse besteding van een deel van de rijksbaten uit het aardgas die de economische structuur van het gebied kan versterken.

Hieronder wordt op beide maatregelen ingegaan. De politiek of de bevolking zelf zal op grond van de merites van beide alternatieven dan een keuze kunnen doen.

3.2 Juridische stappen

De Partij voor het Noorden heeft diverse contacten met juridisch geschoolde hoogleraren gehad over de haalbaarheid van een rechtsprocedure tegen minister Kamp van Economische Zaken om deze terug te laten komen op zijn besluit om de productie van Groningengas niet stop te zetten of te verminderen en eerst de resultaten van nader onderzoek af te willen wachten.

Een belanghebbende partij kan namelijk bij de Raad van State een bestuursrechtelijke procedure aanspannen tegen het besluit om de productie van aardgas uit het Groningenveld voort te zetten, ondanks de gebleken veel grotere dan eerder verwachte risico's voor de Groninger bevolking in het aardbevingsgebied.

Zo kan worden gerefereerd aan de WABO. Dit is de Wet Algemene Bepalingen Omgevingsrecht. In deze wet van 6 november 2008 staan regels inzake een vergunningstelsel met betrekking tot activiteiten die van invloed zijn op de fysieke leefomgeving en de handhaving van regelingen op het gebied van de fysieke leefomgeving.¹⁵

¹⁵ Artikel 2.14

1. Voor zover de aanvraag betrekking heeft op een activiteit als bedoeld in artikel 2.1, eerste lid, onder e:

a. betreft het bevoegd gezag bij de beslissing op de aanvraag in ieder geval:

Een belangrijk element in de WABO is het “**voorzorgsprincipe**”. Dit houdt in dat als er een ingreep plaatsvindt of plaats gaat vinden waarvoor sterke aanwijzingen bestaan dat deze ernstige effecten heeft voor derden, maatregelen moeten volgen, ook al is er nog sprake van wetenschappelijke onzekerheid. Het voorzorgsprincipe is één van de uitgangspunten van Europese milieuwetgeving. Afgezien hiervan is het common practice dat wanneer zich bij vliegtuigen, treinen etc. potentieel gevaarlijke zaken openbaren, deze uit bedrijf worden gehaald, totdat duidelijk is wat er aan de hand is en het probleem is opgelost. De minister gaat in het geval van de aardgaswinning omgekeerd te werk.

Een ander aanknopingspunt is het **standstillprincipe**. Dit houdt in dat de schade niet groter mag worden dan zij al is. Ook dit is van toepassing

Overigens biedt de huidige Mijnwet zelf ook een kapstok voor juridische

1°. de bestaande toestand van het milieu, voor zover de inrichting of het mijnbouwwerk daarvoor gevolgen kan veroorzaken;

2°. de gevolgen voor het milieu, mede in hun onderlinge samenhang bezien, die de inrichting of het mijnbouwwerk kan veroorzaken, mede gezien de technische kenmerken en de geografische ligging daarvan;

3°. de met betrekking tot de inrichting of het mijnbouwwerk en het gebied waar de inrichting of het mijnbouwwerk zal zijn of is gelegen, redelijkerwijs te verwachten ontwikkelingen die van belang zijn met het oog op de bescherming van het milieu;

actie. Dit betreft artikel 33. Dit luidt als volgt.

“De houder van een vergunning als bedoeld in artikel 6 of 25, dan wel, ingeval de vergunning haar gelding heeft verloren, de laatste houder daarvan, neemt alle maatregelen die redelijkerwijs van hem gevergd kunnen worden om te voorkomen dat als gevolg van de met gebruikmaking van de vergunning verrichte activiteiten nadelige gevolgen voor het milieu worden veroorzaakt, schade door bodembeweging wordt veroorzaakt, de veiligheid wordt geschaad, of het belang van een planmatig beheer van voorkomens van delfstoffen of aardwarmte wordt geschaad.”

Omdat de verantwoordelijke minister dit artikel blijkbaar niet kent en hier vanuit de politiek blijkbaar ook nooit is op gewezen, is de Partij voor het Noorden van mening dat een wijziging van de Mijnwet, zoals door haar bepleit, een betere garantie voor de veiligheid van de Groninger bevolking en de veiligstelling van het cultuurhistorische erfgoed biedt dan het hierboven genoemde artikel.

3.3 Andere opties

Het ziet er naar uit dat een rechtszaak niet kansloos is, maar hij is ook niet gemakkelijk. De te nemen juridische hobbel is namelijk dat rechters, zowel in het bestuursrecht als in het civielrecht, huiverig zijn om zich met zaken, die zij als politieke kwesties zien, bezig te houden. Dat vraagt namelijk om een

afweging van belangen en hier gaat het om een afweging die al in de Tweede Kamer heeft plaatsgevonden. De moties van de oppositie om de kraan dicht of terug te draaien zijn alle verworpen.

Als de Groninger Bodem Beweging, de Partij voor het Noorden en andere belanghebbenden kans willen maken moeten zij met een zodanig dossier komen dat de afweging van belangen wel haast in het voordeel van de belanghebbenden móet uitvallen.

Alle door de tegenpartij, in dit geval de minister, aangevoerde argumenten zullen dus zoveel mogelijk ontkracht dienen te worden. Laten we daarom eens beginnen met de tamelijk algemene gedachte dat Nederland niet zonder het Groningengas zou kunnen. Zowel fysiek niet, als financieel niet.

4. Alternatieven voor de productie van Groninger gas

Hierbij gaat het om twee zaken:
1° de technische haalbaarheid;
2° de financiële haalbaarheid.

4.1 Technische haalbaarheid

Het antwoord op de vraag of het technisch mogelijk is om de gasvoorziening in ons land zonder Groningengas te continueren hangt af van de hierbij in acht genomen tijdsruimte. Op een termijn korter dan een maand kan er niet zo veel, maar naarmate de tijdshorizon verschuift kan er wel veel.

In theorie zijn er de volgende mogelijkheden:

Afschakelen van grote verbruikers

De Openbare Voorziening in Nederland die de kleinverbruikers bedient heeft een markt van ongeveer 10 miljard m³. Dit is een hoeveelheid die binnen de bestaande accommodatiecapaciteit van de Nederlandse Gasunie valt en die ongeveer 20 miljard m³ bedraagt. Dat wil zeggen dat zij 20 miljard m³ van een afwijkende kwaliteit dan het Groningse Gas kan conditioneren tot Groningengaskwaliteit.

GasTerra heeft een aantal grote afnemers die ze volgens contract ten tijde van grote gasvraag, bijvoorbeeld bij extreme kou, of in geval van calamiteiten, af te schakelen.

Helaas biedt deze optie momenteel weinig perspectief opleveren, omdat vanwege de zeer lage kolenprijzen, de krachtcentrales vrijwel geen gas afnemen. Het is te duur. Afgezien hiervan voorzien de contracten niet in permanente afschakeling, maar dit is een financiële kwestie.

Minder exporteren

Uit het jaarverslag over 2012 van GasTerra blijkt dat ongeveer de helft van de totale Nederlandse gasproductie aan het buitenland verkocht wordt. Dat hebben we dus zelf niet nodig. Maar dat wil niet zeggen dat we die export kunnen staken.

De afgesloten exportcontracten hebben een zeer lange looptijd. Het

jammere is dat toen ze rond 2000 afliepen ze opnieuw voor een lange periode zijn verlengd. Het heeft weinig zin om daarover de betrokken partijen verwijten te gaan maken. Want op dat moment bestond het inzicht nog niet dat de aardbevingen, die er toen ook al waren, veel heviger zouden kunnen worden. Het Toezicht op de Mijnen is wat dit betreft ruim tien jaar te laat met haar bevindingen gekomen.

GasTerra zou tegenover haar buitenlandse afnemers weliswaar force-majeure kunnen aanvoeren, als de NAM van concessieverlener Economische Zaken de gaskraan zou moeten dichtdraaien, zodat GasTerra geen gas meer van de NAM zou krijgen. Maar de grote vraag is of de afnemers dit zullen erkennen. Force majeure, overmacht, kan niet eenzijdig door een van de partijen worden ingeroepen. Zoiets zal al gauw tot arbitrage leiden en dat gaat dan waarschijnlijk lang duren. Een rechter zal dit naar men mag aannemen meewegen in zijn beslissing.

Meer importeren

In principe is dit mogelijk. De laatste jaren is een toenemend gasoverschot in de wereld aan het ontstaan.

Hoewel dat niet te merken is aan de Nederlandse gasprijzen.

Een reële optie voor meer import is die uit Rusland¹⁶. Op dit moment is niet duidelijk om hoeveel gas het

¹⁶ Op dit moment lijkt deze optie in verband met de situatie in Oost-Oekraïne niet realistisch.

zou kunnen gaan, wanneer dit beschikbaar zou kunnen zijn en hoeveel tijd eventueel benodigde bouw van additionele transportcapaciteit zal vergen.

Eventueel moet Gasunie investeren in faciliteiten om het hoogcalorische te importeren gas om te zetten in Groningengas, omdat alle gasapparatuur in Nederland daar op is afgesteld.

Het zelfde geldt voor additioneel gas uit Noorwegen, voor het Nederlandse Noordzeegas en voor gas uit het Midden Oosten, Noord-Afrika en Noord-Amerika.

Een factor die hierbij echter een cruciale rol speelt is dat GasTerra als belangrijkste inkopende partij een private onderneming is. Weliswaar heeft de Nederlandse Staat hierin 50% van de aandelen, maar de overige 50% zijn in handen van Shell en Exxon en dit soort commerciële belangrijke beslissingen kunnen alleen met instemming van alle aandeelhouders worden genomen. De vraag is hoeveel invloed de minister van Economische Zaken, anders dan uit hoofde van zijn aandeelhouderschap, hier zou kunnen uitoefenen.

Het in exploitatie nemen van de schaliegasvoorkomens in Nederland

Het ziet er naar uit dat ook in Nederland commercieel winbare schaliegasreserves voorhanden zijn, met name in de provincie Brabant.

Hoewel de winning van schaliegas qua milieu ook problemen kan opleveren, lijken deze minder ernstig dan de bezwaren van de gaswinning in de provincie Groningen op dit moment.

Afgezien daarvan zou dat tot een minder scheve verdeling van de lasten van de aardgaswinning in ons land kunnen leiden.

Invoering van rantsoenering voor de binnenlandse markt

Als zou blijken dat andere opties niet haalbaar zijn, kan tot rantsoenering van het gasverbruik worden overgegaan. Op de technische mogelijkheden hiervan gaan we hier niet in.

Invoering van schriktarieven voor de openbare voorziening

Een alternatief voor rantsoenering is om het tariefsysteem voor gas zodanig te wijzigen dat het verbruik boven een bepaalde basishoeveelheid extra belast wordt. Denkbaar is dat elke gasgebruiker een hoeveelheid tegen een basisbedrag krijgt afgerekend die gebaseerd is op de hoeveelheid gas die normaal zou zijn bij een woning die voldoet aan het energiekeurmerk en een normaal stookgedrag.¹⁷

Omdat hier gauw inkomenspolitieke overwegingen een rol kunnen gaan spelen is het niet een gemakkelijke

optie om het gasverbruik te doen verminderen.

Spaarpotfunctie van het Groningenveld

In dit verband is er trouwens nog een relevante overweging om te pleiten voor het stoppen of sterk te verminderen van de Groninger aardgasproductie.

Deze is de aan het Groningenveld toe te denken spaarpotfunctie uit strategische overwegingen, die het Groningenveld zowel voor ons land als voor heel West Europa kan vervullen. Dit zou een belangrijk politiek bezwaar van een veel grotere import van Russisch gas weg nemen. Immers, het Groningenveld kan dan veel langer de functie van strategische reserve blijven vervullen.

De vraag is of een groter volume aan importgas het gas voor de Nederlandse consument duurder zou maken. In dit verband is het goed er op te wijzen dat Nederlandse kleinverbruikers de op twee na hoogste gasprijzen van de hele Europese Unie betalen. Alleen in Denemarken en Zweden liggen de gasprijzen nog hoger. In Zweden wordt echter heel weinig gas gebruikt.

Het lijkt tamelijk absurd dat de inwoners van het land dat verreweg de grootste gasreserve van Europa had en waarvan de productiekosten nog steeds tot de laagste van de

¹⁷ Een "normaal stookgedrag" gaat uit van het type woning, de locatie daarvan en de leefwijze van de bewoners

wereld behoren, bijna de hoogste prijs voor hun aardgas betalen.

De reden van die hoge prijzen is de hoge energiebelasting die de Nederlandse Staat heft en waarover zij vervolgens opnieuw ook nog weer BTW heft.

4.2 Financiële haalbaarheid

In het zwartboekdeel is in 2.1 reeds uiteengezet dat de aardgasbaten voor het Rijk geenszins een halszaak voor de Nederlandse economie vormen.

Als het reduceren van de productie van Groningengas met het oog op de vorming van een strategische reserve voor de Europese Unie verder gepaard zou gaan met de door ons in ons verkiezingsprogramma bepleite vergoeding voor het aanhouden van die reserve worden de financiële gevolgen van zo'n reductie dus ook nog een beperkt.

Ten slotte kan zoals hierboven aangegeven de bepleite energiebesparing voor het Rijk in principe kostenneutraal uitgevoerd worden.

4.3 Conclusies

Het is tijd om met enkele conclusies af te sluiten.

1^e Technisch is het zeker niet onuitvoerbaar is om Groningengas te vervangen door ander gas, zodat de Nederlandse bevolking niet in de

kou behoeft te komen. Het zal alleen niet direct kunnen.

2^e Vanuit oogpunt van nationale welvaart zou het geleidelijk uit productie nemen van Groningengas geen ramp betekenen.

3^e Rekening houdend met toekomstige generaties en rekening houdend met geopolitieke overwegingen zou het in reserve houden van het Groningenveld zelfs gunstig voor ons land kunnen uitpakken.

4^e Voor de Groninger bevolking zal stopzetting van de aardgasproductie geen economische nadelen oproepen, omdat zij daarvan tot nu toe eerder minder dan meer geprofiteerd heeft dan de rest van de bevolking.

5^e Voortzetting van de gasproductie zou de in de aardbevingsgebieden woonachtige bevolking niet alleen aan onaanvaardbare persoonlijke risico's blootstellen, maar zou ook tot een economische en cultuurhistorische ramp voor het desbetreffende deel van Groningen leiden, omdat het tot spookdorpen zal leiden.

6^e Om een evenwichtiger afweging van de nationale en regionale belangen bij de gaswinning te bewerkstelligen dient de Mijnwet van 2002 te worden geamendeerd in die zin dat naast de Staat ook de Provincie zeggenschap over de in haar gebied voorkomende

bodemrijksdommen verkrijgt. In het bij dit Zwartwitboek behorende Aanhangsel is dit laatste punt uitgewerkt, waarbij ook de taken van de Provincie in dezen aan de orde komen.

7^e Op grond van de in het zwartboek genoemde en toegelichte overwegingen is ter genoegdoening aan de Groninger bevolking een bedrag van 1% van alle door de Staat uit het Groninger gas verkregen en nog te verkrijgen baten, uit te keren in tien jaar, een absoluut minimum.

Mocht de landelijke politiek volharden in haar afwijzing van de redelijke eisen zoals hierboven genoemd ten aanzien van medezeggenschap in de gaswinning en compensatie voor de lasten daarvan, dan is dat voor de Partij voor het Noorden voldoende reden om net als in Schotland serieus te gaan overwegen om als Noord-Nederland of als provincie Groningen het Koninkrijk der Nederlanden te verlaten en als soevereine het lidmaatschap van de EU aan te vragen.

Groningen zou daarmee een aan Luxemburg gelijkwaardige lidstaat kunnen worden. Groningen is zowel qua inwonertal als oppervlakte groter dan Luxemburg.

Noord Nederland en ook de provincie Groningen hebben meer dan voldoende middelen om een

status als soevereine staat op te kunnen houden.

- 1e Noord-Nederland (Groningen) beschikt over een goed opgeleide beroepsbevolking met een gemiddeld goede arbeidsinstelling .
- 2e Het beschikt over een goed geoutilleerde haven, de Eemshaven.
- 3e Het beschikt over een goede verbinding met het economisch belangrijkste land van de EU, Duitsland, wat goede perspectieven voor de export biedt .
- 4e Het heeft een van de beste universiteiten van de EU.
- 5e Het beschikt over een bijzonder waardevolle energiebron en over de infrastructuur om die zo goed mogelijk te kunnen benutten .

De conclusie is dan ook dat een Landsdeel Noord of zelfs alleen de provincie Groningen zeker tot een welvarende lidstaat van de EU zou kunnen uitgroeien.

Met de nog aanwezige aardgasvoorkomens in onze bodem moet dat zeker mogelijk zijn, mits we de opbrengsten daarvan verstandiger aanwenden dan de Nederlandse Staat dat tot nu toe gedaan heeft.

Overigens zijn er nog verscheidene andere EU-lidstaten die in economisch opzicht minder belangrijk zijn dan Noord-Nederland.

Kortom, wij hebben de rest van Nederland niet nodig, als politiek

Nederland niet bereid zou zijn om de bevolking van Groningen voldoende veiligheid te bieden en een rechtvaardig aandeel in de baten van het in haar bodem gewonnen aardgas te laten. Eerder lijkt de rest van Nederland ons nodig te hebben.

Groningen, 18 augustus 2014

5. Energieparagraaf Partij voor het Noorden voor 2015-2019

De aanbevelingen in dit Witboek zijn neergelegd in de Energieparagraaf van de Partij voor het Noorden, die hieronder is opgenomen.

Energieparagraaf Verkiezingsprogramma Partij voor het Noorden 2015-2019ⁱ

1. Algemeen

De energievoorziening is de bloedsomloop van onze economie en welvaart. De overheid dient daarom de eindverantwoordelijkheid ten aanzien van de veiligheid en de continuïteit van de energievoorziening te hebben.

Om die veiligheid en continuïteit te kunnen waarborgen zal de overheid opnieuw haar verantwoordelijkheid moeten nemen en naast en samen met het particuliere bedrijfsleven moeten functioneren als marktmeester. Daarbij dient zij aandienende vormen van hernieuwbare en schonere energie voluit te faciliteren, daarbij zorg dragend voor een gelijk speelveld voor bestaande en nieuwe spelers.

Zowel Gasterra als Tennet dienen te worden gecontroleerd door een onafhankelijke, in het Noorden van het land gevestigde, door de overheid gefinancierde, instantie. Deze instantie dient verder te waken tegen het ontstaan van monopolies.

De energievoorziening mag daarom alleen onder beperkende voorwaarden in handen van het particuliere bedrijfsleven zijn. Deze beperkende voorwaarden zijn in ieder geval:

Ten 1^e: De continuïteit van in het bijzonder de Nederlandse gasvoorziening dient voldoende gewaarborgd te zijn.

Ten 2^e: Er mag geen sprake zijn van een monopolie, noch in de productie-, noch in de distributiesfeer.

2. Decentralisatie van energieopwekking en afvalverwerking

Zowel bestaande als nieuwe nutsbedrijven dienen beleid voor duurzame energieopwekking en afvalverwerking te ontwikkelen. Daarbij zal de nadruk liggen op het ontwikkelen van decentrale energieopwekking van en naar wijk of buurt om aldus de betrokkenheid van burgers bij de energietransitie te bevorderen. In het Noorden is daarbij samenwerking op provinciaal niveau essentieel.

3. Aardgas

De exploitatie van de in het Noorden aanwezige aardgasvoorkomens hebben de samenleving in onze drie noordelijke provincies noch in directe noch in indirecte zin nauwelijks voordeel gebracht. In directe zin zijn de baten zeer beperkt omdat zowel de productie als het transport weinig werkgelegenheid oplevert. Dit is een

groot verschil met de turfwinning in voorgaande eeuwen die wel veel arbeid en welvaart heeft opgeleverd.

Hierbij speelde ook dat de exploitatie van de turf grotendeels in handen was van private ondernemers en overheden. Bij de exploitatie van het aardgas hebben de noordelijke provincies geen deelneming weten te bedingen, zodat alle winsten wegvloeien naar de nationale staat en Shell en Esso.

Daarbij komt dat de huidige wijze en schaal van de aardgaswinning voor de bevolking in het winningsgebied onaanvaardbare gevolgen voor veiligheid en leefcomfort oplevert en daarmee ook voor de waarde van hun onroerend goed.

3.1 Zeggenschap van het Noorden in de aardgaswinning

Doordat de Rijksoverheid onvoldoende oog voor deze belangen van de bevolking blijkt te hebben vindt de Partij voor het Noorden dat de provincie evenveel zeggenschap in de gaswinning dient te verkrijgen als de Staat. Dat vraagt om aanpassing van de mijnwet ter zake van de concessievoorwaarden met betrekking tot maximale gasproductie en in acht te nemen veiligheidsmaatregelen en compensatie voor de bevolking. Als Staat en Provincie (de laatste als de hoeder van o.m. de veiligheid van burgers en bedrijven) het hierover binnen drie maanden niet eens worden, kan een van de partijen een klacht indienen bij een daarvoor in

aanmerking komend of in te stellen rechtsorgaan.

De hierbij geëiste zeggenschap van de provincie dient zich ook uit te strekken tot de eventuele opslag van CO₂ in de noordelijke bodem. Overigens wijst de Partij voor het Noorden onder de huidige omstandigheden en inzichten de opslag van CO₂ en het doen van proefboringen naar schaliegas in de noordelijke bodem af.

3.2 Het Noorden krijgt als compensatie 1% van de cumulatieve baten van het aardgas

Ter compensatie van de getroffen bevolking in de gasproductiegebieden eist de Partij voor het Noorden 1% van alle sinds het begin van de winning door het Rijk geïncasseerde en in de toekomst nog te incasseren baten van het uit de Groninger, Friese en Drentse bodem gewonnen aardgas. Deze middelen dienen mede te worden aangewend om Noord-Nederland te transformeren tot een regio waar tenminste evenveel werkgelegenheid zal zijn als gemiddeld in Nederland en waar mensen (weer) graag willen en kunnen wonen.

Hieronder valt in ieder geval ook het treffen van tal van de leefbaarheid bevorderende maatregelen waarmee de dreigende ontvolking van in het bijzonder het door aardbevingen getroffen Groninger platteland kan worden tegengegaan.

3.3 Besteding van het noordelijke deel van de aardgasbaten

De Partij voor het Noorden stelt ten aanzien van deze besteding de volgende prioriteiten

*De leefbaarheid van het Noord-Nederlandse platteland dient minimaal te worden gehandhaafd, onder andere door het in stand houden van scholen, goed openbaar vervoer en goede internetverbindingen.

*Versterking van de economische structuur, in het bijzonder die voor het Noordelijke Midden- en Kleinbedrijf. Verder is een goede internationale treinverbinding met Duitsland noodzakelijk alsmede de aanleg van een vaste oeververbinding met Emden. Ook de aanleg van een elektriciteitskabel tussen Duitsland en het Groninger havengebied is gewenst.

* Ondersteuning waar nodig van het onder 4. genoemde beleid

4. Innovatiebeleid betreffende Duurzame Energietransitie

Energievoorziening zal naar verwachting een belangrijke economische aanjager voor de Noordelijke economie zijn waarbinnen de komende tientallen jaren relatief grote bedragen voor innovatie nodig zijn, alsmede voor productie-distributie en opslagcapaciteit.

In dit verband dienen regionaal ondernomen initiatieven zoveel mogelijk door Europees beleid ondersteund te worden.

In de aanloop naar een ander energiemodel, waarin hernieuwbare en schonere energiebronnen moeten bijdragen aan de Europese milieudoelstellingen, zullen de genoemde bedragen in de eerste plaats aangewend dienen te worden aan:

1° een betere isolatie van huizen en andere gebouwen teneinde het energieverbruik drastisch te reduceren.

2° Het structureel faciliteren, zowel organisatorisch als financieel, van de productie en distributie van hernieuwbare of milieuvriendelijke energie door particulieren, agrariërs en/of energieproductiecoöperaties.

Toelichting

Een belangrijk middel hiertoe is om de bevolking enerzijds te stimuleren te participeren in op te richten energiecoöperaties, die deze duurzame energiebronnen gaan exploiteren en anderzijds de financiering hiervan te vergemakkelijken door hiervoor te verstrekken speciale leningen, die voorts kunnen worden verstrekt voor burgers en bedrijven die individueel duurzame energie gaan opwekken of energiebesparingen doorvoeren.

3° Het faciliteren van de vervanging van fossiele brandstoffen ten behoeve van transport door biobased energy, waarbij het Noorden van het land als speerpunt kan fungeren. Dit laatste vanwege de mogelijkheden die de landbouw hier heeft en het te verwachten positieve effect van

genoemde vervanging op de noordelijke werkgelegenheid.

4° Het benutten van de geografische en geologische eigenschappen van het Noorden, zoals het in elkaars

nabijheid zijn van grote hoeveelheden zout en zoet water.

De in Groningen gevestigde Energy Academy dient uit te groeien tot een internationaal gezaghebbend energie-innovatie-instituut op het gebied van de transitie naar een duurzame energievoorziening.

5. Het Noorden in het kader van een Europees energiebeleid

Niet alleen om de Groningse bevolking te sparen voor meer en heviger aardbevingen als gevolg van de aardgaswinning, maar ook met het oog op de gewenste economische strategie van Nederland en de EU is het zaak vanaf nu het Groningenveld zoveel mogelijk te conserveren tot een strategische gasreserve, die alleen nog mag worden aangewend voor calamiteiten bij de energievoorziening van de EU, bijvoorbeeld bij stagnatie van de aardgasaanvoer van buitenaf.

Als compensatie voor het in reserve houden van het Groningenveld dient de EU Nederland voor deze verzekerings- en opslagfunctie een jaarlijkse vergoeding te betalen, die kan worden gefinancierd uit de hieronder genoemde Europese energieheffing.

Om deze conserveringsfunctie mogelijk te maken moet zwaar worden ingezet op de ingebruikname van duurzame energiebronnen, zodat de import van aardgas uit politiek onbetrouwbare landen kan worden verminderd.

Het bovenstaande vraagt om een gemeenschappelijk Europees energiebeleid. Dit is bovendien nodig om aan het Europese milieubeleid te kunnen voldoen, in het bijzonder ten aanzien van de overeengekomen reductie van CO₂ emissies.

In het kader hiervan dient elke lidstaat zich toe te leggen op de benutting van die energiebron(nen) die met de grootste economische efficiency en de relatief geringste maatschappelijke kosten mogelijk is. Dit zou onder meer moeten inhouden dat de plaatsing van windturbines daar plaatsvindt waar relatief veel windaanbod is en waar de bevolkingsdichtheid de maatschappelijke kosten binnen aanvaardbare grenzen houdt.

Voor zover de duurzame energieproductie nog niet economisch rendabel is dienen alle Europese leveranciers van fossiele energie door middel van een Europese energieheffing in de extra kosten van de energietransitie bij te dragen, alsmede in de kosten van een beter geïntegreerd transportsysteem. Daartegenover dienen nationale energiebelastingen te worden afgebouwd, omdat de besteding

daarvan, Europees gezien,
suboptimaal is.

Noord- Nederland dient zich
vanwege haar goede
gasinfrastructuur in het bijzonder te
richten op de verdere ontwikkeling
van gasvormige energiedragers uit
duurzame energiebronnen en de
opslag daarvan en daarnaast
vanwege haar agrarische potentie op
biobased energie.

Aanhangsel Zwartwitboek Gaswinning Groningen van de Partij voor het Noorden

*Regionale (provinciale) autonomie
ten aanzien van de gaswinning*

Inleiding

Het onderstaand stuk gaat over de mogelijkheden die een aanpassing van de Mijnwet biedt voor de door de Partij voor het Noorden gewenste regionale autonomie.

Daarna wordt ingegaan op de gevolgen die dit voor het takenpakket van de provincie heeft en voor de functie van de CdK.

Aanpassing van de Mijnwet

De Mijnbouwwet van 17 december 2002, de meest recente wetgeving aangaande de gaswinning in ons land, is gebaseerd op de Mijnwet van 1810, de laatste nog geldende Franstalige wet in Nederland.

In essentie is er in de Mijnbouwwet van 2002 echter niets veranderd ten opzichte van die oude Franse wet, die nog was ondertekend door “l’empereur Napoleon”. Die vond dat belangrijke bodemschatten aan de Staat moesten komen en niet aan de toevallige eigenaar van het land waaronder de bodemschatten werden aangetroffen. Zijn beweegreden zal wel geweest zijn dat hij daarin een bron zag om zijn veroveringsoorlogen te kunnen financieren.

Voor 1810 had de eerlijke vinder de eigendomsrechten, maar met deze wet bepaalde de Staat wie bevoegd was voor de ontginning van delfstoffen. “Daarbij werden diverse voorwaarden gesteld met betrekking tot sociale en veiligheidsaspecten.

In Amerika is wel altijd de oude regel van de “eerlijke vinder” blijven bestaan. Dat kon dus iemand anders zijn als de eigenaar van de grond.

In de sindsdien verstreken 200 jaar is er staatsrechtelijk echter heel wat gebeurd. Van een absolutistisch geregeerd land, geschoeid op Franse leest, hebben we nu een parlementaire democratie, waarin de burgers centraal gezag steeds minder vanzelfsprekend vinden. Tijdens de ontdekking van het Slochterenveld in Groningen was echter nog nauwelijks sprake van een zelfbewuste democratie.

In 1964 bleek het dan ook mogelijk om in slechts acht maanden een aardgasleiding van Groningen naar de Staatsmijnen in Zuid-Limburg aan te leggen.

Als de overheid tegenwoordig een groot infrastructureel project wil uitvoeren, dan moet er langdurig en tot in de finesses onderhandeld worden met vertegenwoordigers van de meest uiteenlopende actiegroepen. Vaak wordt hierbij de Raad van State of een andere rechter ingeschakeld en in menig geval moet de overheid dan bakzeil halen. Daarbij gaat het doorgaans om

vermeende milieubelangen of om door omwonenden gevreesde overlast.

Vaak monden conflicten tussen burgers en overheid dan ook uit in een convenant, waarbij met de belangen van betrokken burgers rekening wordt gehouden.

Tegen de achtergrond van deze ontwikkeling is de huidige mijnwetgeving, neergelegd in de Mijnwet van 2002, die in essentie nog steeds de geest van 1810 ademt, volkomen achterhaald.

Maar vooral omdat de situatie rond de Groninger aardgasvoorkomens volstrekt veranderd is ten opzichte van het begin van de aardgasexploitatie, ziet de Partij voor het Noorden alle aanleiding voor een herziening van de mijnwetgeving in ons land.

In het begin van het aardgastijdperk, nu vijftig jaar geleden, was niet te voorzien dat de productie van aardgas zulke ernstige externe effecten met zich zou meebrengen als waarmee de bevolking in vooral de provincie Groningen de laatste jaren geconfronteerd wordt .

Het begon met bodemdaling, die voor de waterhuishouding en de opbrengst van landbouwgewassen grotere gevolgen heeft opgeleverd dan voorzien. Daarna kwamen de aardbevingen, waarvan de relatie met de gaswinning tot pas enkele jaren geleden steevast door de

betrokken productiemaatschappij ontkend is .

Het gaat hier om belangrijke negatieve externe effecten van de gaswinning. Nu deskundige instanties voorzien dat ook de veiligheid van de bevolking in het geding zal komen, is de bepaling in de bestaande Mijnwet dat de Staat aansprakelijk is voor de schade ten gevolge van de gaswinning niet langer voldoende. De Mijnwet is onvoldoende toegesneden op preventiemaatregelen met het oog op de veiligheid en gezondheid van de bevolking in de omgeving van de gasvelden. Dat wordt overgelaten aan de Staat die de concessievoorwaarden bepaalt.

De Staat handelt echter primair vanuit het staatsbelang. In Nederland wordt dat voor een belangrijk deel gedictieerd door het financiële belang dat de Staat bij de winning van het aardgas heeft. Er is daardoor een grote onevenwichtigheid ontstaan in de afweging van de belangen van de in de omgeving woonachtige bevolking en die van de Staat.

In 2013 is gebleken hoe onevenwichtig die afweging is geweest. Begin 2013 heeft het Staatstoezicht op de Mijnen in klare taal aangegeven dat de productie van Groningengas diende te worden teruggebracht, wilde men de bevolking niet blootstellen aan in tal en zwaarte toenemende aardbevingen.

De verantwoordelijke minister heeft toen echter geen maatregelen van die strekking genomen, maar heeft een jaar studietijd genomen. In dat jaar is de productie van Groningen als gevolg van grotere vraag nog eens met ongeveer 15% toegenomen.

Inmiddels blijkt er uit de op 29 januari in Den Haag gehouden hoorzitting groot verschil van inzicht tussen de NAM en het SODM over de wenselijkheid van een lokale productiestop te Loppersum, hetgeen de onzekerheid onder de bevolking weer verder zal doen toenemen.

Voor de Partij voor het Noorden is genoemde gang van zaken reden om nu om herziening van de Mijnwet te vragen. Dat is inmiddels in een recente gezamenlijke verklaring van de Partij voor het Noorden, De Frysk Nasionale Partij en de Onafhankelijke Partij Drenthe gebeurd.
(Persverklaring van 17 Januari 2014)

De gewenste herziening zou in de richting van de Amerikaanse mijnwetgeving moeten gaan. In de Verenigde Staten kunnen de olie- en gasrechten van een particulier perceel eigendom zijn van zowel private personen, maatschappijen, Indianenstammen, als van lokale overheden, staten of de federale staat.

Alleen de offshore olie-en gasvoorkomens zijn eigendom van de staat of van de federale staat.

Zo ver hoeven we in Nederland niet te gaan. Jammer natuurlijk voor die Groninger boeren onder wier land indertijd aardgas is aangetroffen. Wel wenselijk is het om, net als in de V.S., de eigendomsrechten geheel of voor een belangrijk aan de provincie, waarin de gasvondsten zijn gedaan, toe te laten vallen. Dat geldt dan voor zowel de provincies Groningen, Friesland en Drenthe.

Het beoogde gevolg hiervan is dat de concessievoorwaarden voor de exploitatie van het gasveld dan ook (mede)bepaald worden door de provincie. Daarmee kan de provincie bepalen in welk tempo en onder welke andere condities de gaswinning mag plaatsvinden. In het geval van de Groninger gasvelden had de provincie na het advies van het Staatstoezicht op de Mijnen de NAM op kunnen dragen de productiesnelheid te verminderen.

De provincie zal zich immers vooral laten leiden door de veiligheid van haar bewoners en door de lokale milieuoverwegingen. Voor de Staat wegen de financiële belangen zwaarder. Dat is nu wel gebleken.

Als gekozen wordt voor een constructie waarin Provincie en Staat elk voor 50% de zeggenschap krijgen en deze beide zouden het niet eens worden over de aan de concessiehouders op te leggen voorwaarden, zou de zaak voor arbitrage bij de Raad van State of het Europees Hof neergelegd kunnen worden.

De aanpassing behoeft niet zeer gecompliceerd te zijn. In feite hoeft in de Mijnwet en in de daarvan afgeleide wetten alleen maar het begrip “Staat” vervangen te worden door “Staat en provincie”. De juridische uitwerking kan dus betrekkelijk eenvoudig zijn en voor de aanpassing van deze wet in de Tweede Kamer is een eenvoudige meerderheid voldoende.

Staatsrechtelijke gevolgen voor de provincie

In de huidige Provinciewet is echter geen taak ingeruimd voor de provincie op het gebied van energiewinning. De enige taak die de provincie heeft in verband met de gaswinning ligt in de zorg voor de openbare veiligheid en orde. De verantwoordelijkheid voor de openbare orde en veiligheid in de provincie berust daarbij echter specifiek bij de commissaris van de Koning. Hij komt op voor de belangen van de provincie, maar heeft ook taken namens het Rijk.

De taken van de CdK staan in de Provinciewet en in de “Ambtsinstructie commissarissen van de Koning”. In 2009 is de wijze waarop de CdK taken namens de Rijksoverheid uitvoert nader geregeld.

De taak op het gebied van openbare orde en veiligheid is een van de belangrijkste van de CdK als rijksorgaan. Ten aanzien hiervan is hij dus niet verantwoording

verschuldigd aan Provinciale Staten, maar aan het Rijk.

Anders gezegd, de CdK heeft niet als verantwoordelijkheid om voor de belangen van de provincie en haar bevolking op te komen als het gaat om het voorkomen van aardbevingen.

Hij/zij is alleen verantwoordelijk voor de ordehandhaving in geval van grootschalige onlusten, bijvoorbeeld als gevolg van zwaardere aardbevingen, waarbij burgers het recht in eigen hand zouden gaan nemen. Net als bij de vroegere stakingen van land- en veenarbeiders moet hij dan de ME of de marechaussee inzetten, welke laatste in het verleden speciaal met het oog hierop eigen kazernes in potentieel onrustige gebieden had.

De CdK is hiermee niet als vertegenwoordiger van de bevolking te beschouwen die de Staat zou kunnen aanspreken op haar onverantwoordelijke gedrag ten aanzien van de gaswinning.

Als partij voor het Noorden moeten wij dus, als wij de genoemde aanpassing van de Mijnwet wensen, ook de hieruit voortvloeiende taak aan het takenpakket van de provincie toevoegen.

Dit impliceert dus een aanpassing van de provinciewet en als zodanig een overdracht van bevoegdheid van het Rijk naar de provincie. Dit is een belangrijk stuk tenuitvoerlegging van onze politieke principe van meer

regionale autonomie voor provincie respectievelijk landsdeel. Nederland kan anno 2014 niet meer geregeerd worden als was het nog 1810.

Financiële gevolgen

Het verkrijgen van de helft van de zeggenschap in de gaswinning betekent dat de Provincie voortaan de helft van de royalties verkrijgt die nu rechtstreeks aan de Staat toevallen. Deze bedragen in totaal 10% van de opbrengsten van het gas. De vraag is nog wat de opbrengsten van het gas zijn, dus om welk bedrag het dan gaat. Hier is bij E.Z. navraag naar gedaan.

Bijlage 1 Relevante elementen van de Mijnwet 2002

Artikel 3

- 1. Delfstoffen zijn eigendom van de staat.

- 2. De eigendom van delfstoffen die met gebruikmaking van een winningsvergunning worden gewonnen, gaat door het winnen daarvan over op de vergunninghouder. De eerste volzin is van overeenkomstige toepassing ten aanzien van delfstoffen die met gebruikmaking van een opsporingsvergunning in de vorm van monsters of formatiebeproevingen aan de ondergrond worden onttrokken.

- 3. De eigendom van stoffen die met gebruikmaking van een opslagvergunning worden teruggehaald, komt door het terughalen daarvan te berusten bij degene die eigenaar was van de stoffen direct voorafgaande aan het in de ondergrond brengen daarvan, dan wel bij degene die ten tijde van het terughalen de rechtsopvolger is van die eigenaar.

- 4. De staat wordt voor alle met de eigendom van delfstoffen verband houdende handelingen vertegenwoordigd door Onze Minister.

Artikel 4

De rechthebbende ten aanzien van de oppervlakte van de aardbodem is verplicht te gedogen dat de houder van een vergunning voor het opsporen van CO₂-opslagcomplexen, het opsporen of het winnen van delfstoffen of aardwarmte, dan wel het opslaan van stoffen, in de ondergrond CO₂opslagcomplexen opspoort, delfstoffen of aardwarmte opspoort of wint of stoffen opslaat overeenkomstig de op deze activiteiten betrekking hebbende regels, voor zover deze activiteiten plaatsvinden op een diepte van meer dan 100 meter beneden de oppervlakte en onverminderd het recht dat de rechthebbende ten aanzien van de oppervlakte heeft op vergoeding van de door deze activiteiten veroorzaakte schade.

Artikel 33

De houder van een vergunning als bedoeld in artikel 6 of 25, dan wel, ingeval de vergunning haar gelding heeft verloren, de laatste houder daarvan, neemt alle maatregelen die redelijkerwijs van hem gevergd kunnen worden om te voorkomen dat als gevolg van de met gebruikmaking van de vergunning verrichte activiteiten:

- a. nadelige gevolgen voor het milieu worden veroorzaakt,
- b. schade door bodembeweging wordt veroorzaakt,
- c. de veiligheid wordt geschaad, of
- d. het belang van een planmatig beheer van voorkomens van delfstoffen of aardwarmte wordt geschaad.

Artikel 34

- 1. Het winnen van delfstoffen vanuit een voorkomen geschiedt overeenkomstig een winningsplan.
- 2. De houder van een winningsvergunning of de krachtens artikel 22 aangewezen persoon dient een winningsplan in bij Onze Minister.
- 3. Het winningsplan behoeft de instemming van Onze Minister.
- 4. Afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht is van toepassing op de voorbereiding van het besluit omtrent instemming met een winningsplan, voor zover het winnen van delfstoffen niet geschiedt in het continentaal plat of onder de territoriale zee vanuit een voorkomen dat is gelegen aan de zeezijde van de in de bijlage bij deze

wet vastgelegde lijn. Zienswijzen kunnen naar voren worden gebracht door een ieder. Afdeling 3.4 van de Algemene wet bestuursrecht is niet van toepassing indien het een besluit betreft inzake wijziging van een besluit omtrent instemming met een winningsplan.

- 5. Het eerste lid is niet van toepassing op het winnen van delfstoffen in het kader van het verkrijgen van gegevens voor zuiver wetenschappelijk onderzoek of voor het door de centrale overheid te voeren beleid.

Artikel 36

- 1. Onze Minister kan zijn instemming met het opgestelde winningsplan slechts weigeren:
 - a. in het belang van het planmatig beheer van voorkomens van delfstoffen;
 - b. in verband met het risico van schade ten gevolge van beweging van de aardbodem, voor zover het winnen van delfstoffen niet geschiedt in het continentaal plat of onder de territoriale zee vanuit een voorkomen dat is gelegen aan de zeezijde van de in de bijlage bij deze wet vastgelegde lijn, tenzij Onze Minister anders heeft bepaald.
- 2. Onze Minister kan zijn instemming verlenen onder beperkingen of daaraan

voorschriften verbinden, indien deze gerechtvaardigd worden door een grond als genoemd in het eerste lid.

van beperkingen en voorschriften als bedoeld in de eerste volzin.

•3. Onze Minister kan zijn instemming intrekken of de beperkingen en voorschriften wijzigen, indien dat gerechtvaardigd wordt door de in het eerste lid genoemde gronden. De derde volzin van artikel 34, vierde lid, is van overeenkomstige toepassing op een besluit inzake intrekking van een besluit omtrent instemming met een winningsplan en inzake wijziging

ⁱ Het betreft hier de aan de ALV van de Partij voor het Noorden voorgelegde versie